

УДК 323.21:32.019.5:321.7

Публічна сфера політики демократичного суспільства: між політичною теорією та громадською практикою

О.А. ТРЕТЯК

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна
E-mail: alexsir24@rambler.ru

Авторське резюме

Методологічний підхід до інтерпретації громадської сфери політики у демократичному суспільстві є опис практики здійснення влади на основі її управління та діалогу. Публічний характер влади у загальну справу всіх громадян і, в той же час, явище технологічні та функціональні управління в цьому дослідженні, набуває вирішального значення.

Політична влада дискурсивної діяльності зв'язку та технократичної практики управління в контексті публічної сфери набуває статусу предметної сфери, яка знаходиться за межами основного упору в дослідженні.

Дистанціюватися від уряду в якості ведучої питань, політології, заснований на соціально-філософській традиції як комунікативна теорія заперечує силу його центрального статусу в суспільній сфері, як особлива форма вираження політичній сфері і політичній системі.

На сучасному етапі існують два концептуальні *leveles* розгляду в структурі публічної сфери політики. Першим з них є соціально-філософський рівень, який вважається в громадській сфері дихотомічних протилежностей: гласність - конфіденційність. Цей рівень визначає роль особистого сприйняття і перетворює суспільну сферу політики на категорію політичної онтології, стерти її зі списку детермінанти реальній політиці.

Однак цей рівень являє собою публічну сферу політики як категорії і концепції, надає місце у громадській сфері природничо-наукової картини світу.

Належність категорії публічної сфери «до категорії політичної і теоретичної традиції» можуть торкнутися сфери публічної політики з іншими фундаментальними явищами політичного буття: влада, політична воля, політичне управління.

Ключові слова: публічна сфера політики демократичного суспільства, соціально-філософська теорія, політична комунікація, політична мова, політичні дебати, політичні маніпуляції.

Public sphere of politics of the democratic society: between political theory and practice of civil activity

О.А. ТРЕТЯК

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine
E-mail: alexsir24@rambler.ru

Abstract

Methodological approach to the interpretation of public sphere of politics within a democratic society is to describe the practices of the exercise of power on the base of its control and dialogue. The public nature of power as a common cause of all citizens and, at the same time, the phenomenon of technological and functional management in this study, acquires crucial.

Political power is discursive communication activities and technocratic practices of governance in the context of the public sphere, acquires the status of the subject area, which is outside the main focus of the study.

Distancing themselves from the government as the leading issues, political science, based on socio-philosophical tradition as a communicative theory denies the power of its central status in the public sphere as a particular form of expression of the political sphere and the political system.

At present stage there are two conceptual *leveles* of considering of the the structure of public sphere of politics. The first is a socio-philosophical level, which is considered in the public sphere dichotomous opposites: publicity – privacy. This level defines the role of the personal perception and transforms the public sphere of politics to the category of political ontology, erasing it from the list of determinants of real politics.

However, this level constitutes a public sphere of politics as a category and concept, provides a place in the public sphere of natural-scientific picture of the world.

Belonging category of public sphere» to the categories of political and theoretical traditions can relate public sphere politics with other fundamental phenomena of political being: power, political will, political management.

Keywords: public sphere of politics, democratic society, social and philosophical theory, political communication, political speech, political debate, political manipulation

© О.А. Третяк, 2013

Постановка проблеми. Проблема публічної сфери політики має значний ступінь розробки у світовій соціально-гуманітарній та соціально-філософській наукових традиціях. Водночас предметна розпорошеність аналізу публічної сфери політики спонукає до пошуку нового методологічного інструментарію та концептуально-теоретичної розробки цього явища, починаючи з його поняття і закінчуючи прикладними аспектами і проявами в сучасній політичній реальності.

Важливою функцією теоретико-методологічних підходів до вивчення публічної сфери є конституювання політичного змісту публічної сфери політики та її місця у політичній реальності. В цьому контексті політико-філософській традиції та сучасній політичній теорії властиві два підходи: тлумачення сучасної публічної сфери як узагальнюючої структури для всього політичного світу на рівні функціонування локальних громадських спільнот і до глобального рівня. В темпоральному аспекті це тлумачення пов'язує публічну сферу античного світу Інтернет та кібернетичну мережну публічну сферу доби глобалізації.

Разом з тим, поширення отримав і підхід, який актуалізує публічну сферу як сферу соціальних комунікацій та міжіндивідуальних інтерацій, який концентрує увагу на використанні мас-медіа та впливі на громадську думку. Сутність сучасного інтегративного підходу в межах політичної науки є визначення публічної сфери як конституюючої політичну реальність, спільну діяльність з громадських обговорень, прийняття рішень та поширення інформації, структуру взаємодій політичних суб'єктів.

Аналіз досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку політико-теоретичного бачення публічної сфери політики зробили вітчизняні та зарубіжні вчені. Зокрема, особливості траєкторії розвитку української та світової демократії як передумови розвитку публічної сфери досліджували Ю.О.Бабінов [1], Н.А. Бусова [2], К.В.Вінцукевич [3], Р.Даль [4], М.Г. Делягін [6], Дж. Дьюї [7], А.Іфрон [20], Ф.Закарія [9], Дж.Кін [10], А.І.Ковлер [11], Х.Моргентау [21], Р.Патнем [22], І.І.Прокопчук [12], Г.А.Ржешевський [13], Дж.Стаут [24], Ч.Тіллі [15], А. де Токвіль [16], Ф.Фукуяма [17], О.О.Чемшит [19], Я.Шапіро [23]. Зазначені автори приділяють увагу актуальному стану політичної сфери сучасного суспільства, в якому публічна сфера виступає новим ресурсом розвитку демократії. Однак наявність зазначених фундаментальних розробок не виключає подальшого поглибленого вивчення місця поняття та явища публічної сфери політики у контексті взаємодії сучасної політологічної теорії та соціально-політичної практики.

Метою дослідження є встановлення особливостей тлумачення публічної сфери політики в

теоретичному та прикладному аспектах політичної науки та політичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Компонентами концептуальної моделі публічної сфери політики, на думку автора, є наступні: 1) сталий характер та можливості самовідтворення публічної сфери політики; 2) відповідність правовим критеріям; 3) відповідність морально-етичним критеріям; 4) інноваційний характер, який передбачає поширення форм публічної й політичної участі, які раніше не мали місця у даному конкретному трансформаційному суспільстві.

Вектор розвитку публічної сфери політики пострадянського типу полягає у підвищенні якості публічних повідомлень, розширенні кількості учасників, удосконаленні процедур, в обговореннях, зміни співвідношення питомої ваги публічної і непублічної політики на користь першої. Стратегією реалізації публічної сфери політики в транзитивних суспільствах є розробка політичних обговорень, вимога публічної презентації прийняття політичних рішень, розгортання освітньо-виховних заходів щодо впровадження публічної політичної діяльності на всіх рівнях життєдіяльності суспільства.

Методологічний підхід до тлумачення публічної сфери політики в межах демократичного суспільства полягає в описі практик відправлення влади в основі її контролю та діалогу. Публічна сутність влади, як спільної справи всіх громадян та, водночас, явища технологічного і функціонального управління в межах цього дослідження, набуває вирішального значення.

На сучасному етапі соціально-філософський рівень є концептуальним рівнем, на якому публічна сфера розглядається у дихотомічній протилежності: публічність – приватність. Цей рівень окреслює роль особистісного сприйняття та переводить публічну сферу політики у категорію політичної онтології, викреслюючи її з переліку реальних детермінант політики.

Разом з тим, цей рівень конституює публічну сферу політики як категорію і поняття, надає місце публічній сфері у природничо-науковій картині світу. Належність категорії «публічна сфера» до категорій політико-теоретичної традиції дозволяє співвіднести публічну сферу політики з іншими фундаментальними явищами політичного буття; владою, політичною волею, політичним управлінням.

Публічна сфера політики є первинним агрегатом суспільного в умовах відокремлення людини від природи та її спільнот від навколишнього світу. Публічна сфера політики водночас є середовищем суспільної та політичної предметності, матеріальним субстратом речей та дій, які належать до світу політичного.

Окреслення належності публічної сфери до структури політичного світу у соціально-філософській і соціологічній традиціях спирається

на протиставлення спільноти та індивіда. Проте поняття політичної публічності конституює належність індивіда до загальної спільноти людей і детермінованість його життя спільними політичними нормами.

Технологізація публічної сфери політики засвідчує її перспективність та продовження функціонування у майбутньому політичному світі. Публічна сфера політики своєю структурою демонструє нову якість демократичних практик і нову побудову плюралізму в сучасних умовах. Загальна (неполітична) публічна сфера сучасного демократичного суспільства є об'єднанням рівноправних індивідів, які не завжди можуть знаходитися в одному політичному просторі. Їх об'єднання у смисловому гіпертексті, завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям, дає можливість розглядати лише смислові аспекти проявів мовленнєвої активності в сфері політики, не звертаючи уваги на статус, культурні засади, майновий стан та інші соціальні характеристики, які визначають статус мовця у суспільно-політичних справах.

Держава отримує від публічної сфери політики можливість проникнення в усі громадські справи індивідів. Політичні сили отримують у межах публічної сфери політики необмежене поле поширення своїх концептуальних і програмних ідей. Громадські організації отримують можливість якнайширшого представництва і відстоювання своїх позицій. Засоби масової інформації отримують можливість безперешкодно висвітлення подій та процесів.

Структурний вимір публічної сфери політики не обмежується перерахуванням її основних елементів, він також полягає в імпульсах організації та меті її існування, забезпеченні відкритості та транспарентності всіх політичних процесів, вільної та невимушеної взаємодії, забезпеченні змагальності й створення умов для справедливого вирішення спільних питань.

Очевидною вадою існуючих теоретико-методологічних підходів до визначення публічної сфери є тлумачення нормативно-ціннісної природи публічної сфери. Ці ідеалістичні положення (зокрема, Ю. Хабермаса) вступають у протиріччя з імперативами функціонування політичної сфери як системи, що базується на принципах функціоналізму, корисності. Також у межах конкурентної змагальної політики в умовах демократії виживають лише життєздатні, налаштовані на успіх явища та елементи. Концептуально-теоретичний зміст структури сучасної публічної сфери політики не вичерпується її значенням як етико-морального феномена.

Проблемою розвитку громадської публічної сфери є рекрутування учасників для забезпечення адекватного існування громадськості як повноправного компонента публічної активності поряд із державою і засобами масової інформа-

ції. В умовах домінування технологій розважання в сучасному інформаційному полі громадяни дедалі більше віддаляються від участі у публічних виступах, а також від політичних публічних дій.

Статус публічної сфери політики як феномена політичної комунікації, дискурсивної взаємодії (які, в межах соціально-філософської традиції, мають етичне підґрунтя) не є визначеним. Його зміст пов'язаний з індивідуальними, груповими і мовленнєвими взаємодіями, які не завжди відповідають контексту політики.

Водночас інституалізація політичного дискурсу як політичної взаємодії політичних акторів робить загальну публічну сферу, безумовно, частиною політики, оскільки політичні дискурсивні прояви встановлюють смислові зв'язки із світом політичного, висвітлюють політичні теми і загалом формують зміст та структуру політичної комунікації. Слід зауважити, що дискурсивна природа публічної сфери розкриває, згідно з класичними уявленнями [20], паралельну відносно системи політичної комунікації структуру громадської комунікативної дії.

У межах полілогу політичних акторів не лише передається інформація, але й конституюються позиції політичних гравців. У межах політичного дискурсу завжди існують особистісні та культурні прояви й звичаї політичного мовлення. Відкритість політичної самопрезентації забезпечується дискурсивними практиками, які існують у межах політичної комунікації та одночасно в межах загальної (громадської, соціальної) публічної сфери. Існування практик обговорень у публічній сфері як середовищі прийняття політичних рішень, визначають і окреслюють окремий сегмент політичного дискурсу, який має функціонально-смислове та цільове значення.

Публічні політичні обговорення є окремою змістовою частиною загального політичного дискурсу. Разом з тим, вони є проявом політичної комунікації. Отже, існує методологічна проблема узгодження паралельних змістів політичної реальності. У межах низки досліджень (зокрема, Ю.В. Харченко [14], Г.Л. Жуковець [8]) встановлено, що явища політичного дискурсу і публічних політичних обговорень об'єднуються у загальному, інтегруючому понятті публічної сфери політики. Перше є просторовим компонентом, який відповідає за сукупність політичних тверджень, а друге є чинником тематизації й інструменталізації політико-комунікаційного процесу. Водночас дискурс політичний не несе функціонального навантаження інформування, а лише конституювання позицій. У той же час публічні обговорення, як чинник прийняття колективних політичних рішень, несуть у собі елемент цілепокладання і вирішення проблем суспільства.

Таким чином, у межах теоретичного обґрунтування сучасної політичної комунікації, політичний дискурс – це публічні обговорення, які мають статус самостійних концептуальних тверджень, відображають різні рівні політичної реальності. Водночас вони є взаємодоповнюючими елементами загальної структури понять і явищ, які дозволяють описувати публічну сферу політики. В умовах демократичного суспільства засади політичної маніпуляції не мають критичного значення для функціонування етично обґрунтованої публічної сфери, оскільки завжди кожний суб'єкт регулювання може зустріти відповідну протидію в рамках рівнозначних маніпуляційних стратегій. Політична маніпуляція є критичною в умовах пропагандистської діяльності в межах тоталітарного суспільства, коли обмеженість і закритість інформації, а також утиски щодо вільної громадської думки заперечують можливість контраргументів щодо повідомлень, які використовуються в межах політичної маніпуляції. Складним теоретичним конструктом є механізм оптимізації політичної комунікації в межах публічної сфери політики. Виходячи з потреби конструктивного розвитку суспільства і демократичних цінностей, розробка кінцевого виду проекту оптимальної публічної сфери потребує безсторонності і відходу від ідеологічних позицій і упереджень. У цьому зв'язку ліберальна концепція публічної сфери, запропонована Джоном Ролзом [14], Рональдом Дворкіном [5] та іншими вченими, потребує зняття односторонності та врахування всіх ідейних переваг і уподобань.

Ключовим аспектом оптимізаційних проектів є обґрунтування публічної сфери політики як цінності, а практики вільних обговорень та відкритої інформації, як основного агрегату оптимального вигляду політичної комунікації. В сучасних технократичних концепціях політичної комунікації ця ідея не закладається, і тому обґрунтування позитивного розвитку публічної сфери слід шукати у теоретичних засадах громадянського суспільства. Якщо вважати громадянське суспільство основним системоутворюючим елементом демократії, то раціоналізація політичної комунікації в межах публічної сфери політики виступає важливим функціональним доповненням до інституційного розвитку громадських організацій. Метою раціональності політико-комунікативних практик має бути усунення штучної змагальності, перекручень інформації, використання недостовірної інформації, немотивованих екстралінгвістичних заходів у практиках громадських обговорень, звернень, громадянських дій.

Реальність втілення такого сценарію в межах найбільш розвинених демократичних країн на основі аналізу емпіричного матеріалу здається малоімовірною. Однак реальним процесом

раціоналізації політичної комунікації є обмеження свавілля засобів масової інформації через правові засоби, обмеження щодо поширення недостовірної інформації на основі функціонування ефективної судової системи. Перехід до практики невимушеної та взаємоузгодженої політичної комунікації стає звичним у межах кількох поколінь громадянського суспільства. Тому окреслення базових засад і утвердження їх у політико-правовій практиці раціоналізації політичної комунікації є невід'ємним елементом прогресу й удосконалення публічної сфери політики.

Концепція оптимізації публічної сфери є теоретичним проектом, на який все ще спрямовані дослідницькі зусилля. Важливими є імперативи політичної дійсності, які викликають до життя необхідність побудови концептуальної моделі. Такими імперативами є необхідність якнайповнішої реалізації громадських практик, також це як найповніша реалізація свободи громадян. Водночас існує вимога ефективності політичної мовленнєвої взаємодії. Прагматичними проблемами сучасного суспільства є налагодження ефективної комунікації без перекручень та проблем маніпуляції. Тому оптимізація публічної сфери політики – це і нове теоретичне завдання, і політична потреба для сучасного суспільства.

Побудова проекту оптимізації публічної сфери політики включає аналіз вимог до елементів структури з позицій потреб функціонування держави. Держава, як суб'єкт публічної сфери, має набути рис не обмежуючого та контролюючого органу, а реального партнера інших суб'єктів. Роль держави для публічної сфери політики є структуротворною, тому вона має бути безсторонньою. Водночас вона має бути арбітром у політичних протистояннях інших суб'єктів. Громадянське суспільство, як суб'єкт публічної сфери політики, має бути активним і відновлювальним, а також постійно удосконалювальним. Разом з тим, воно повинно абсорбувати лише конструктивні ідеї і заперечувати ціннісний імморалізм. Політичні сили мають утримуватися від руйнівних і деструктивних дій та актів маніпуляції, які ведуть до циклічного відтворення конфліктного протистояння всередині публічної сфери політики. Засоби масової інформації мають, нарешті, набути суб'єктності й незалежності від комерційного і політичного сегментів, стати реальним, а не удаваним чинником передавання правдивої безсторонньої інформації. Вказані вимоги є обґрунтованими потребами суспільства, яке повинно мати систему поширення інформації, форми для висловлення думок й канали для участі у прийнятті політичних рішень. Вказані ідеалізовані вимоги мають пройти кілька ступенів апробації і обґрунтування. Проте вже сьогодні вони обґрунтовуються консенсусною парадигмою і пошуком найбільш

обґрунтованих і раціональних рішень, які можуть бути прийняті лише шляхом обговорень. Таким чином, проект оптимізації публічної сфери включає як ідеальні проєктивні вимоги, так і реальні потреби суспільства.

Сферою втілення окремих рис проєктивної моделі публічної сфери політики є побудова глобального громадянського суспільства і впровадження його окремих елементів в існуючу політичну дійсність. Перевагою концепту глобального громадянського суспільства є його націленість на перспективне майбутнє людства. Недоліками є аморфність цієї концепції та недостатність емпіричного підтвердження.

Висновки. Побудова глобальної політичної публічної сфери через засоби Інтернету на сьогодні є скоріше метафорою переважно через те, що не є втіленою у реальність концепція глобального уряду та глобального управління. Громадянське суспільство може протистояти лише реальним структурам управління. Елементи глобальної політичної публічної сфери реалізуються також у міжнародних інститутах, в яких здійснюється представництво різних країн світу й обговорення спільних проблем людства. Водночас механізми прийняття рішення не завжди є демократичними, централізованими та транспарентними. Тому реальність втілення проєктивної моделі публічної сфери політики досі має лише ймовірнісний характер. Важливою рисою розвитку глобального громадянського суспільства є те, що вона розвивається на функціональних засадах. Ними є потреби реальних спільнот, індивідів, груп, політичних інститутів різних країн, у вільній, невимушеній, достовірній і невикривленій комунікації, а також на основі спроб зміни існуючої політичної реальності засобами, які концентруються у публічній сфері. Тому з подальшою апробацією Інтернет-форумів, голосувань та опитувань зростає ймовірність втілення в реальність публічної сфери політики.

Публічна сфера політики в країнах сталої демократії є також окремою сукупністю явищ, які свідчать про можливість і високу ймовірність впровадження проєктивної моделі на основі оптимізації існуючої. Незворотність

демократичних практик обговорення, зростаюча публічність як відкритість діяльності органів влади демонструють можливість зміцнення засад публічних виступів і обговорень як базових прав людини. Якщо право вільного та обов'язкового висловлення думки громадян буде інституалізоване як особливе право та обов'язок, то публічна сфера політики отримає нову перспективу для подальшого впровадження на основі правових норм.

Сучасна публічна сфера політики в країнах сталої демократії мала істотну кількість незадіяних ресурсів у вигляді громадських груп, які не вступають у політичні обговорення, а також державних і політичних структур, які висловлюються з усіх актуальних питань. Країни сталої демократії демонструють незворотність сценарію публічного функціонування політики через включення її елементів до існуючої політичної традиції. Публічна сфера політики інституалізована у політичну систему через мережну структуру політики горизонтальної взаємодії між різними інститутами, суб'єктами, групами, тому вона є реальним середовищем вироблення політики.

В умовах перехідних країн публічна сфера політики є новою парадигмою політичної дійсності і політичних відносин. Ця парадигма поєднує і примирює раніше непоєднані протилежності, якими є політична доцільність у вигляді безперечного досягнення цілі – макіавелістський шлях – та реалізацію інтересів усіх груп і політично агрегованих спільнот.

Публічна сфера політики є чинником, який має не інституційну, а дисперсну природу впливу. Це є практика, яка накопичує інкрементальні зміни на рівні атомарних елементів політичного світу. Із зростанням кількості публічних обговорень, із зростанням кількості задіяних громадських груп громадян, політичних сил її міцність зростає.

Через існування окремих елементів публічної сфери політики навіть ті владні режими, які мають тенденцію до авторитарного правління, мають обмежену кількість варіантів дій та істотно зменшений простір маневру з огляду на стандарти міжнародної публічної сфери.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бабинов Ю. А. Гражданское общество и демократия участия [Текст] / Ю. А. Бабинов, А. А. Чемшит, В. Ф. Шрейдер. – Севастопольский национальный технический ун-т. – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2006. – 417 с.
2. Бусова Н. А. Делиберативная модель демократии и политика интересов [Текст] / Н. А. Бусова // Вопросы философии. – №5. – 2002. – С. 44–54.
3. Вінцукевич К. В. Громадські організації у політичному процесі сучасної України: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 [Текст] / К. В. Вінцукевич // Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 18 с.
4. Даль Р. Демократия и ее критики [Текст] / Р. Даль. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. – 576 с.
5. Дворкин Р. О правах всерьез / Пер. с англ.; ред. Л. Б. Макеева. – М.: РОССПЭН, 2005. – 392 с.
6. Делягин М. Г. Ценностный кризис: почему формальная демократия не работает [Текст] / М. Г. Делягин // Полис №1. – 2008. – С. 12–18.
7. Дьюи Дж. Творческая демократия - задача, которая стоит перед нами [Текст] / Дж. Дьюи // Вестник МУ. – Серия 12. – Политические науки – №2. – 2008. – С. 31–39.
8. Жуковець Г.Л. Лінгвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великої Британії: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Г.Л. Жуковець; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 21 с.
9. Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами / Центр исследований постиндустриального общества [Текст] / Ф. Закария. – Пер. с англ. В.Л. Иноземцев. – М. : Научно-издательский центр «Ладомир», 2004. – 326 с.
10. Кин Дж. Демократия и гражданское общество [Текст] / Дж. Кин. – М.: Мысль, 2001. – 346 с.
11. Ковлер А. И. Кризис демократии? Демократия на рубеже XXI века [Текст] / А. И. Ковлер. – М.: Институт государства и права, 1997. – 102с.
12. Прокопчук І. І. Ціннісне та інституційно-владне забезпечення політичної свободи в умовах демократії: політологічний аналіз творчої спадщини Алексіса де Токвіля: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 [Текст] / І. І. Прокопчук // НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 2001. – 16 с.
13. Ржешевский Г. А. Демократия: миф, реальность или раскрученный бренд? [Текст] / Г. А. Ржешевский. – Полис. – №5. – 2008. – С. 44–47.
14. Ролз Дж. Право народов (лекция) // Вопросы философии. – 2006. – № 9. С. 79–105.
15. Тилли Ч. Демократия [Текст] / Ч. Тилли / Т.Б. Менская (пер. с англ.). – М. : Институт общественного проектирования, 2007. – 264 с.
16. Токвиль А. де. Демократия в Америке [Текст] / А. де Токвиль / В. Т. Олейник (пер. с фр.) – М. : Весь мир, 2000. – 559 с.
17. Фукуяма Ф. Америка на распутье. Демократия, власть и неоконсервативное наследие [Текст] / Ф. Фукуяма / А. Георгиев (пер. с англ.). – М. : АСТ [и др.] 2007. – 288 с.
18. Харченко Ю.В. Політична риторика в діалозі «Схід-Захід»: соціально-філософський аналіз: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Ю.В. Харченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 18 с.
19. Чемшит О. О. Оптимізація демократичного розвитку політичних систем у контексті співвідношення державної влади та політичної участі: дис... доктора політичних наук 23.00.02 [Текст] / О. О. Чемшит. – Севастополь, 2004. – 434 с.
20. Efron M. A. The deliberative demos: public opinion formation in Habermas' deliberative democracy [Text] / M. A. Efron. – Harvard University, 1995. – 286 p.
21. Morgenthau H. The Decline of Democratic Politics. [Text] / H. Morgenthau. – Chicago: The Univ. of Chicago Press, 1962. – 356 p.
22. Putnam R. D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy [Text] / R. Putnam, R. Leonardi. – N. Y.: Nanetti, 1994. – 280 p.
23. Shapiro I. The Real World of Democratic Theory [Text] / I. Shapiro. – Princeton University Press, 2010. – 304 p.
24. Stout J. Democracy and Tradition [Text] / J. Stout. – Princeton: Princeton University Press, 2005. – 368 p.

REFERENCES:

1. *Babinov, Yu. A.* Grazhdanskoe obschestvo i demokratiya uchastiya (Civil society and participatory democracy). Sevastopolskiy natsionalnyy tehnikeskii un-t. Sevastopol: *Izd-vo SevNTU*, 2006. 417 p.
2. *Busova, N. A.* Deliberativnaya model demokratii i politika interesov model of (Deliberative democracy and policy interests). *Voprosy filosofii*. №5. 2002. P. 44–54.
3. *Vintsukevich, K. V.* Gromadski organizatsiyi u politichnomu protsesi suchasnoyi Ukrayini (NGOs in the political process of modern Ukraine): avtoref. dip. ... kand. polit. nauk : 23.00.02. K., 2010. 18 p.
4. *Dal, R.* Demokratiya i ee kritiki (Democracy and Its Critics). M.: «*Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya*» (ROSSPEN), 2003. 576 p.
5. *Dvorkin, R.* O pravah vserez (On the rights seriously). M.: ROSSPEN, 2005. — 392 p.
6. *Delyagin, M. G.* Tsennostnyy krizis: pochemu formalnaya demokratiya ne rabotaet (Value Crisis: Why formal democracy does not work). *Polis*, №1. 2008. P. 12 – 18.
7. *Dyui, Dzh.* Tvorcheskaya demokratiya - zadacha, kotoraya stoit pered nami (Creative Democracy - a task that stands before us). *Vestnik MU. Seriya 12. Politicheskije nauki*, №2. 2008. P. 31 – 39.
8. *Zhukovets, G. L.* Lingvovitorichni osoblivosti suchasnogo leyboristskogo diskursu Velikoyi Britaniyi (Linguovithorical features of modern British Labour discourse): Avtoref. dip... kand. filol. nauk: 10.02.04. *Kiyiv. natp. un-t Im. T. Shevchenka*. K., 2002. 21 p.
9. *Zakariya, F.* Budushee svobody: neliberalnaya demokratiya v SShA i za ih predelami (The future of freedom: illiberal democracy in the United States and beyond). *Tsentr issledovaniy postindustrialnogo obschestva*. Per.s angl. V. L. Inozemtsev. M.: *Nauchno-izdatelskiy tsentr «Ladimir»*, 2004. 326 p.
10. *Kin, Dzh.* Demokratiya i grazhdanskoe obschestvo (Democracy and Civil Society). – M.: *Myisl*, 2001. 346 p.
11. *Kovler, A. I.* Krizis demokratii? Demokratiya na rubezhe XXI veka (Crisis of democracy? Democracy at the turn of the twenty-first century). M.: *Institut gosudarstva i prava*, 1997. 102 p.
12. *Prokopchuk, I. I.* Tsinnisne ta institutsiyno-vladne zabezpechennya politichnoyi svobodi v umovah demokratiyi: politologichniy analiz tvorchoyi spadshini Aleksisa de Tokvilya (Values and the institutional and power of political freedom in a democracy: political analysis of the creative legacy of Alexis de Tocqueville): avtoref. dip... kand. polit. nauk: 23.00.01. *NAN Ukrayini. In-t polit. i etnonatp. doslidzh.* K., 2001. 16 p.
13. *Rzheshhevskiy, G. A.* Demokratiya: mif, realnost ili raskruchennyiy brend? (Myth, Reality or advertised brand). *Polip*. №5. 2008. P. 44 – 47.
14. *Rolz, Dzh.* Pravo narodov (lektsiya) (The right of peoples). *Voprosy filosofii*. 2006. № 9. P. 79 — 105.
15. *Tilli, Ch.* Demokratiya (Democracy) (per. s angl.). M.: *Institut obschestvennogo proektirovaniya*, 2007. 264 p.
16. *Tokvil A. de.* Demokratiya v Amerike (Democracy in America) (per. s fr.). M.: *Ves mir*, 2000. 559 p.
17. *Fukuyama, F.* Amerika na raspute. Demokratiya, vlast i neokonservativnoe nasledie (America at the Crossroad. Democracy, Power and the neoconservative legacy) (per.s angl.). M.: *AST [i dr.]*. 2007. 288 p.
18. *Harchenko, Yu. V.* Politichna ritorika v dialozi «shid-zahid»: sotsialno-filosofskiy analiz (Political rhetoric in dialogue «East-West»: the socio-philosophical analysis): avtoref. dip... kand. filosof. nauk: 09.00.03. *Kiyiv. natp. un-t Im. T. Shevchenka*. K., 2008. 18 p.
19. *Chemshit, O. O.* Optimizatsiya demokratichnogo rozvitku politichnih sistem u kontekstI spIvIdnoshennya derzhavnoyi vladi ta politichnoyi uchasti (Optimization of democratic political systems in the context of the relationship of the government and political participation): dis... doktora politichnih nauk 23.00.02. Sevastopol, 2004. – 434 p.
20. *Efron, M. A.* The deliberative demos: public opinion formation in Habermas' deliberative democracy. Harvard University, 1995. – 286 p.
21. *Morgenthau, H.* The Decline of Democratic Politicp. Chicago: The Univ. of Chicago Press, 1962. 356 p.
22. *Putnam, R. D.* Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. N. Y.: Nanetti, 1994. 280 p.
23. *Shapiro, I.* The Real World of Democratic Theory. Princeton University Press, 2010. 304 p.
24. *Stout, J.* Democracy and Tradition. Princeton: Princeton University Press, 2005. 368 p.

Третяк Олексій Анатолійович – доктор політичних наук, доцент
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, г. Дніпропетровськ, просп. Гагарина, д. 72, 1-й корпус, ауд. 716
Телефон: +38 (056) 374-98-67, E-mail: alexsir24@rambler.ru

Tretiak Oleksii Anatoliiovych – doctor of political sciences, associate professor
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Avenue, 1st building, room 716, Dnipropetrovsk, 49010
Phone: +38 (056) 374-98-67, E-mail: alexsir24@rambler.ru